

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาพื้นฐานของชีวิตและสังคม เป็นภูมิปัญญาที่แพร่หลาย สามารถรับใช้ชีวิตและสังคมเป็นวงกว้างและสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน ภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญมีคุณค่าควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน นอกจากจะช่วยให้เรารู้จัก เข้าใจภูมิปัญญาที่สำคัญและมีคุณค่ายิ่งต่อชีวิตและสังคมแล้ว การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านยังช่วยให้เรารู้จักเข้าใจชาวบ้านซึ่งเป็น คนส่วนใหญ่ของสังคมเพิ่มขึ้น ทั้งยังสามารถจะจัดการหรืออนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาอันมีคุณค่ายิ่ง นั้นให้คงอยู่ สามารถจะนำมาพัฒนาชีวิตและสังคมสืบไป

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านของสังคมใด ควรจะศึกษาจากผลงานการสร้างสรรค์ของ ชาวบ้านหรือคนของสังคมนั้น โดยเฉพาะจากผลงานด้านวรรณกรรม เพราะการสร้างสรรค์ วรรณกรรมต้องใช้ภูมิปัญญา และขณะเดียวกันวรรณกรรมยังเป็นสิ่งบันทึกภูมิปัญญาของผู้สร้าง และของสังคมไว้ด้วย

นายฉิว ทิพย์วารี เป็นชาวบ้านจังหวัดสงขลา ที่มีความสามารถสูงในด้านการประพันธ์ ได้รับการยกย่องจากปราชญ์ชาวบ้าน¹ และนักวิชาการ² เป็นอย่างยิ่ง นายฉิว ทิพย์วารี ได้เขียน วรรณกรรมหนังสือหลายเรื่อง มอบให้แก่ชายหนังสือหลายคน เช่น หนังสือ ท่องหล่อ (ศิลปินแห่งชาติ) หนังสือ อรมุต (ศิลปินแห่งชาติ) หนังสือ นครินทร์ ชาทอง (บุคคลผู้ผลงานดีเด่นด้าน วัฒนธรรม) เป็นต้น

¹หนังสือ ท่องหล่อ นายหนังสือชั้นยอดของภาคใต้ยกย่องนายฉิว ทิพย์วารี ว่าสามารถเขียนกลอนได้ไพเราะกระชับลงตัว เขาเป็นแบบอย่างได้

²นายเปลื้อง ณ นคร นักปราชญ์ทางภาษา และวรรณคดีไทย ยกย่องนายฉิว ทิพย์วารี ว่าสามารถเขียนกลอนได้ดี มีลีลากลอนเหมือนมหากวีสุนทรภู่

แม้ นาย ฉิว ทิพย์วาริ ได้ใช้ภูมิปัญญาสร้างสรรค์วรรณกรรมหนังสือที่มีคุณค่าไว้หลายเรื่องแต่วรรณกรรมดังกล่าวยังกระจุกกระจาย รู้จักอยู่ในวงจำกัดมาก ยังไม่มีการรวบรวมชำระจัดระบบแต่อย่างใด ซึ่งเป็นอุปสรรคทั้งต่อการศึกษาและการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาและวรรณกรรมเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยเกิดในวัฒนธรรมพื้นบ้าน สนใจภูมิปัญญาชาวบ้าน สนใจปราชญ์ชาวบ้าน สนใจวรรณกรรมชาวบ้าน โดยเฉพาะวรรณกรรมหนังสือ จึงสนใจจะศึกษาวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ เพื่อให้รู้จักเข้าใจและสามารถจะจัดการหรืออนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาและวรรณกรรมอันมีคุณค่าชิ้นนั้นสืบไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและผลงานวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ
2. เพื่อรวบรวมชำระจัดระบบวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ
3. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบประวัติและผลงานวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ ซึ่งเป็นทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่า
2. ทำให้ได้รวบรวมชำระจัดระบบวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ ซึ่งจะประโยชน์ทั้งต่อการศึกษาและการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรวัฒนธรรม
3. ทำให้ได้ทราบภูมิปัญญาของนายฉิว ทิพย์วาริ ซึ่งจะประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาที่มีคุณค่าชิ้น
4. ทำให้ชุมชนสังคม เห็นความสำคัญเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและวรรณกรรมพื้นบ้าน เกิดความคิดที่จะอนุรักษ์และสืบสานสืบไป
5. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน (วรรณกรรมท้องถิ่น) การละเล่นพื้นบ้าน คติชนวิทยา และไทยคดีศึกษา
6. ผลของการศึกษาค้นคว้าจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการค้นคว้า สนใจจะศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาไทยมากขึ้น

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. การวิเคราะห์ คือการแยกแยะพิจารณาเป็นส่วน ๆ
2. ภูมิปัญญา หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือความรู้ความคิด ความรู้จัก เข้าใจ ความสามารถจะจัดการ จัดกระทำ ความสามารถจะสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ของชาวบ้าน ในงานวิจัยนี้ หมายถึงภูมิปัญญาของนายฉิว ทิพย์วารี
3. วรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วารี คือบทหนังสือที่นายฉิว ทิพย์วารีเป็นผู้เขียน

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การวิจัยนี้จะวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วารีเท่าที่ผู้วิจัยสามารถจะรวบรวมได้ทั้งหมด จำนวน 8 เรื่องเท่านั้น
2. การเสนอตัวอย่างข้อมูล จะพยายามเสนอตัวอย่างข้อมูลหลายตัวอย่าง ทั้งนี้เพื่อที่จะบันทึกข้อมูลที่มีคุณค่าไว้เป็นระบบ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ให้นำข้อมูลนั้นไปใช้ด้วย
3. การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อสรุปภาพรวม มากกว่าจะวิจัยเจาะลึกในแต่ละประเด็น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล
 - 1.1 ประวัติและผลงานวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วารี จากเอกสารและการสัมภาษณ์
 - 1.2 วรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วารี ที่เป็นเอกสารฉบับลายมือเขียนเท่าที่ผู้วิจัยสามารถจะรวบรวมได้จำนวน 8 เรื่องคือ
 - 1) เกลือจิมเกลือ
 - 2) งามสิงห์
 - 3) บัวนอกบึง
 - 4) ฟ้าสูงแผ่นดินดำ
 - 5) ขอดกัตัญญู

- 6) แรงสายเลือด
- 7) สิงหาราชกษัตริย์ศึก
- 8) หยกสิงห์ปกาศิต

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 2.1 ประวัติและผลงานวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ
 - 2.1.1 ประวัตินายฉิว ทิพย์วาริ
 - 2.1.2 ผลงานวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ
- 2.2 ภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือของนายฉิว ทิพย์วาริ
 - 2.2.1 ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา
 - 1) ภูมิปัญญาด้านการใช้คำ
 - 2) ภูมิปัญญาด้านการใช้โวหาร
 - 3) ภูมิปัญญาด้านการบรรยายและพรรณนา
 - 2.2.2 ภูมิปัญญาด้านการประพันธ์
 - 1) ภูมิปัญญาด้านการสร้างฉาก
 - 2) ภูมิปัญญาด้านการสร้างบท
 - 3) ภูมิปัญญาด้านการสร้างบทสนทนา
 - 2.2.3 ภูมิปัญญาด้านการสอน
 - 1) กลวิธีสอน
 - 2) สิ่งการสอน
 - 2.2.4 ภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ
 - 1) ภูมิปัญญาด้านการประยุกต์
 - 2) ภูมิปัญญาด้านการเปรียบเทียบ
 - 3) ภูมิปัญญาด้านการใช้สัญลักษณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มีวิธีดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นสำรวจและรวบรวมข้อมูล

- 1.1 สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสารต่าง ๆ

1.2 ศึกษารวบรวมประวัติและผลงานวรรณกรรมหนึ่งตระกูล ของนายฉิว ทิพย์วาริ จากเอกสารและการสัมภาษณ์

1.3 รวบรวมข้อมูลวรรณกรรมหนึ่งตระกูลของนายฉิว ทิพย์วาริ ที่ปรากฏเป็น เอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1.3.1 บ้านนายฉิว ทิพย์วาริ บ้านเลขที่ 69/1 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอ กระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา

1.3.2 บ้านหนังสือ อรมุต บ้านเลขที่ 116 หมู่ที่ 3 ตำบลสิงหน้อย อำเภอ สิงหนคร จังหวัดสงขลา

1.3.3 บ้านหนังสือครินทร์ ซาทอง บ้านเลขที่ 33/12 หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านพรุ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

1.3.4 สำนักศิลปะและวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

1.4 ชำระตรวจสอบข้อมูล

1.5 ศึกษาแนวทางวิเคราะห์วรรณกรรมจากเอกสารต่าง ๆ

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 จัดระบบข้อมูล

2.2 จำแนกข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขอบเขตที่กำหนด

3. ชั้นเสนอผลการวิเคราะห์สรุปและอภิปราย

3.1 เสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

3.2 สรุปผลการศึกษาอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเพื่อเป็นความรู้และเป็นแนวทางในการ วิจัยนี้ จำแนกได้เป็น 4 ประเภทคือ

1. เอกสารที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

ในระยะเวลา 20 ปีนี้ (พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2539) มีนักวิชาการทางภาษาและ วัฒนธรรมหลายท่าน ได้สนใจศึกษาค้นคว้าอธิบายเกี่ยวกับ ปัญญา ภูมิปัญญา และภูมิปัญญา ชาวบ้าน ดังนี้

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) อธิบายความหมายของปัญญาไว้หลายแห่ง ดังนี้

ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว คือ รู้ทั่วถึงความจริง รู้ตรงตามความเป็นจริง รู้เหตุ
รู้ผล รู้ดีชั่ว รู้ถูกผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทัน
สังขาร รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปรู้ที่มา รู้ความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งทั้งหลาย รู้ตาม
ความเป็นจริง รู้ต้องแท้ เข้าใจต้องแท้ รู้เข้าใจสภาวะ รู้คิด รู้พิจารณา รู้วินิจฉัย รู้จักจัดการ
หรือดำเนินการอย่างไร ๆ¹

ปัญญา คือ “รู้เข้าใจ รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้ที่จะแก้ปัญหา รู้ที่จะสร้างสรรค์จัดทำดำเนินการ
ให้สำเร็จ”²

ปัญญา คือ “ความรู้ เข้าใจ และใช้ความรู้เป็น”³

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของคำภูมิปัญญาว่า
“พื้นความรู้ความสามารถ”⁴

สารานุกรมไทยฉบับเยาวชนเล่มที่ 19 ให้คำนิยามภูมิปัญญาชาวบ้านว่า

ความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน ซึ่ง
ได้เรียนรู้จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายญาติพี่น้อง และผู้มีความรู้ในชุมชน ความรู้เหล่านี้เกี่ยว
ข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทางหลักเกณฑ์วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง
สมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ลี้ภัยไปแล้ว กับสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์และกษัตริย์ชาติ ความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษนี้สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่
คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนเกิดเป็นความรู้
ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม⁵

¹พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ . 2529 .
หน้า 22-23.

²พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย . 2531 . หน้า 62.

³แหล่งเดิม.

⁴พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 พิมพ์ครั้งที่ 2. 2526. หน้า 610.

⁵สารานุกรมไทยฉบับเยาวชนเล่มที่ 19. 2538. หน้า 248.

พัทธา สายหู สรุปสาระ “ภูมิปัญญา” “ชาวบ้าน” และ “ชุมชน” ไว้ดังนี้

ภูมิปัญญา คือ “ความรู้ความคิดที่ได้สั่งสมไว้”¹

ชาวบ้าน คือ “คนธรรมดาหรือสามัญชน”²

ชุมชน คือ “กลุ่มคนที่อยู่ร่วมในบริเวณเดียวกัน และมีกิจกรรมปกติของชีวิตเกี่ยวข้องกับ
ผูกพันกัน”³

เสรี พงศ์พิศ⁴ ให้นิยาม “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ไว้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ รากเหง้า
แห่งชีวิตที่ประกอบด้วยองค์ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับชีวิตที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมา”⁴

ประเวศ วะสี⁵ ให้นิยามความหมาย ลักษณะเด่นของภูมิปัญญาชาวบ้านและความ
สัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญากับชุมชนว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ดั้งเดิมของสังคมไทย เป็น
ความรู้ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้ที่ยาวนาน มีลักษณะที่ประสมประสานและ
เชื่อมโยงกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านจะสัมพันธ์แนบสนิทกับชุมชน ชุมชนที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่มา
ย่อมมีภูมิปัญญาของชุมชนหรือภูมิปัญญาของตนเองทั้งสิ้น

สามารถ จันทรสุรย์⁶ ได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและศึกษาดูงานสนทนากับปราชญ์
ชาวบ้านและได้อธิบายความหมาย ลักษณะความสำคัญ ของภูมิปัญญาชาวบ้านและแนวทางการ
ศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือ ภูมิ-ปัญญา

¹พัทธา สายหู. “การพัฒนาวัฒนธรรมบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้านและศักยภาพของ
ชุมชน” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้น
บ้านไทย’33 . 2533 . หน้า 330.

²แหล่งเดิม

³แหล่งเดิม

⁴เสรี พงศ์พิศ. “สภาพปัญหาและทางเลือกของชนบทไทย” ใน การสัมมนาทางวิชา
การเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. 2534. หน้า
20.

⁵ประเวศ วะสี. “การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา” ใน เอกสารประกอบ
การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย’33. 2533. หน้า 31-54.

⁶สามารถ จันทรสุรย์. “ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร อย่างไร” ใน เอกสารประกอบการ
สัมมนาทางวิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย’33. 2523. หน้า 55-67.

ท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม คือ เรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมาหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะประสมประสานและสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญที่ช่วยเชื่อมประสานอดีตกับปัจจุบัน ทำให้เกิดความมั่นคงและเจริญขึ้น แนวทางการศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านควรมีการดำเนินการ 6 ประการ คือ ทำความเข้าใจ เก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาค้นคว้าวิจัย ส่งเสริมเผยแพร่ สนับสนุนคืนภูมิปัญญาให้แก่ชาวบ้าน และประสานแผนเพื่อสร้างเครือข่ายการดำเนินงาน

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์¹ อธิบายความหมายลักษณะ และคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ วิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะ เป็นรากฐาน ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้น เพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสาน และเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน ทั้งด้านระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยและข้อจำกัดทั้งหมดที่เผชิญอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมให้ผลสัมฤทธิ์ที่เกื้อประโยชน์ต่อกลุ่มชนมากกว่าปัจเจกชน สามารถขยายผลสืบส่งอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง คนส่วนใหญ่ของกลุ่มสามารถรับเอาภูมิปัญญานั้น ๆ เข้าสู่วิถีดำเนินชีวิตได้อย่างมีระบบและมีพลัง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงไม่ใช่อภิปรัชญาที่สูงเหนือวิสัยที่ชาวบ้านจะเอาประโยชน์ได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทรงคุณค่ายิ่งและสืบทอดต่อกันยาวนานจะค่อย ๆ ซึมซาบเข้าสู่นิสัยการคิด และการกระทำจนกลายเป็นสามัญลักษณะเป็นขนบนิยมหรือ จริยวัตรปกติของคนรุ่นหลัง ๆ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ² ได้จัดสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 ครั้ง โดยใช้ชื่อเรื่องแตกต่างกันไปดังนี้

¹สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์. ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้. 2538. หน้า 1-15.

²สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย'33. 2533. หน้าคำนำ.

ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2531) จัดที่จังหวัดสงขลาใช้ชื่อเรื่องว่า “แนวทางการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย”

ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2532) จัดที่จังหวัดอุบลราชธานีใช้ชื่อเรื่องว่า “วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน”

ครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2533) จัดที่จังหวัดนครราชสีมา ใช้ชื่อเรื่องว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”

ครั้งที่ 4 (พ.ศ. 2534) จัดที่กรุงเทพมหานครใช้ชื่อเรื่องว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท”

การสัมมนาดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการตื่นตัวที่จะรวบรวมและศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านมากขึ้น

2. เอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการวิเคราะห์วรรณกรรม

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ¹ กล่าวถึงหลักการวิเคราะห์วรรณกรรมว่า ควรจะวิเคราะห์ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ กลวิธีการประพันธ์และเนื้อหาซึ่งประกอบด้วยแนวเรื่อง(แนวคิด) โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ตัวละคร และทรศนะต่าง ๆ ของผู้แต่ง

วิภา กงกะนันท² กล่าวถึง หลักการวิเคราะห์วรรณกรรมว่าควรจะวิเคราะห์ใน 3 ประเด็น คือ รูปแบบคำประพันธ์ ภาษา (คำและสำนวน) และเนื้อหาซึ่งประกอบด้วย เรื่องราว ตัวละคร เวลาและสถานที่ และทรศนะ

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์³ กล่าวถึงแนวทางในการวิเคราะห์วรรณกรรม (วรรณคดี) ว่าควรจะวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้ คือ

1. รูปแบบ
2. ภาษา
3. สำนวน
4. กลวิธีทางศิลปะ ซึ่งแยกย่อยได้ดังนี้
 - 4.1 กลวิธีการใช้ภาษา
 - 4.1.1 การใช้ภาษาให้เกิดความมีชีวิตชีวา
 - 4.1.2 การใช้ภาษาให้เกิดภาพพจน์

¹ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. แนวทางการศึกษาวิชาวรรณคดี. 2518. หน้า 21-71.

²วิภา กงกะนันท. วรรณคดีศึกษา. 2522. หน้า 3-108.

³สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์. วรรณคดีวิเคราะห์. 2525. หน้า 35-69.

4.1.3 กลวิธีการพรรณนาให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ

4.2 กลวิธีการชี้แนะแนวปฏิบัติ

4.2.1 การนำวิสัยหรือธรรมดาโลกมาอ้าง

4.2.2 การใช้วิธีห้ามมิให้กระทำบางสิ่งบางอย่างโดยใช้ตัวละครบางตัว

รำพึงความผิดพลาดและข้อบกพร่องของตน

4.2.3 การใช้วิธีให้ตัวละครสอนแก่กัน

4.2.4 การใช้รูปแบบคำประพันธ์เพื่อการสอนโดยตรง

4.2.5 การใช้วิธีชี้ให้เห็นผลแห่งกรรม

4.3 กลวิธีการดำเนินเรื่อง

4.3.1 โครงเรื่อง

4.3.2 กลวิธีการลำดับเรื่อง

4.3.3 กลวิธีการใช้ผู้เล่าเรื่อง

4.3.4 กลวิธีการใช้สถานการณ์ในการเริ่มเรื่อง

4.3.5 กลวิธีการท่วงเรื่องให้ผู้อ่านรอกอย

4.3.6 กลวิธีการจบเรื่อง

4.3.7 กลวิธีการสร้างตัวละคร

4.3.8 กลวิธีการใช้บทสนทนา

4.3.9 กลวิธีสร้างฉากและบรรยากาศ

ยุรฉัตร บุญสนิท¹ กล่าวถึง แนวทางการวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนวนิยายและเรื่องสั้นว่า ผู้วิเคราะห์ควรมีความรู้และควรวิเคราะห์ในประเด็น ต่อไปนี้ คือ

1. โครงเรื่อง
2. เนื้อเรื่อง
3. ตัวละคร
4. ฉากและบรรยากาศ
5. กลวิธี
6. การใช้ภาษา
7. บริบทของวรรณกรรม

¹ยุรฉัตร บุญสนิท. วรรณวิจารณ์. 2538 หน้า 1 - 192.

ธัญญา สังขพันธานนท์¹ กล่าวถึง แนวทางในการวิเคราะห์นวนิยายและเรื่องสั้น และแนวทางในการวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทร้อยกรองว่า ควรจะวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้ คือ

1. นวนิยายและเรื่องสั้น

- 1.1 โครงเรื่อง
- 1.2 ตัวละคร
- 1.3 แก่นเรื่อง
- 1.4 ฉาก
- 1.5 มุมมอง
- 1.6 สถิติในการใช้ภาษาและท่าทีของผู้แต่ง

2. วรรณกรรมประเภทร้อยกรอง

- 2.1 ผู้พูดและน้ำเสียง
- 2.2 การใช้ภาษาของกวี
- 2.3 รูปแบบและโครงสร้าง
- 2.4 แนวคิด

3. เอกสารที่เกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรมหนังตะลุง

มีหน่วยงานหลายแห่งผู้สนใจและนักวิชาการหลายคนได้รวบรวมศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมหนังตะลุง ดังนี้

สำนักงานศึกษาธิการเขต 3² ได้ทำคู่มือการสอนวิชาชีพ วิชาหนังตะลุง 1 กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของหนังตะลุง องค์ประกอบของหนังตะลุง คุณสมบัติของนายหนังตะลุง หลักการแสดงหนังตะลุง และยกตัวอย่างบทขับ บทพากย์ บทเจรจา อย่างละ 1 บท

สำนักงานศึกษาธิการเขต 3² ได้ทำคู่มือการสอนวิชาชีพ วิชาหนังตะลุง 2 กล่าวถึงความ เป็นมา และความสำคัญของตัวตลก และให้ตัวอย่างบทตลกไว้ 36 บท บทปราชญ์หน้าบท บท ฤาษี บทพระอิศวร และบทสมห่อง ไว้อย่างละ 1 บท

¹ธัญญา สังขพันธานนท์. วรรณกรรมวิจารณ์. 2539. หน้า 157-162.

²สำนักงานศึกษาธิการเขต 3. คู่มือการสอนวิชาชีพหนังตะลุง 1. 2521. หน้า 1-61.

³สำนักงานศึกษาธิการเขต 3. คู่มือการสอนวิชาชีพหนังตะลุง 2. 2522. หน้า 1-55.

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์¹ ได้ศึกษาหนังสือด้านประวัติ องค์ประกอบ ขนบนิยมของการแสดง คุณสมบัติของนายหนัง องค์ประกอบอื่น ๆ และได้ยกตัวอย่างบทหนังสือไว้หลายบท เช่น บทปราชญ์บาท บทพากย์ฤทธิ บทพากย์พระอิสวรร บทยักษ์ บทเทวดา บทชมโฉม บทชมป่า เป็นต้น

เฉลียว เรื่องเลข² ได้รวบรวมบทหนังสือในอดีตร เช่น บทปราชญ์บาท บทเกี่ยวจ้อ บทตั้งเมือง บทสอน บทเทวา บทพญาครุฑ บทยักษ์ บทชมนาง บทสมห้อง บทลา บทชมป่า บทสนทนาโต้ตอบ จากการสัมภาษณ์ นายหนังตะลุงจำนวน 10 คน และได้วิเคราะห์ว่า บทหนังสือดังกล่าวให้ประโยชน์หลายประการทั้งด้านภาษา วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลาวิทยาลัยครูสงขลา³ ได้พิมพ์รายงานการสัมมนา หนังสือ 14 จังหวัดภาคใต้ ครั้งที่ 1 ประกอบด้วยเอกสารประกอบการสัมมนา คำบรรยาย และคำอภิปรายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหนังสือ และได้รวบรวมบทหนังสือไว้จำนวน 40 บท เป็นบทเกี่ยวจ้อ 18 บท บทสอน 7 บทเทวา 1 บท บทตั้งเมือง 3 บท บทปราชญ์บาท 5 บท บทชมโฉม 1 บท บทชมป่า 1 บท บทสมห้อง 1 บท บทยักษ์ 2 บท บทพญาครุฑ 1 บท

ชวน เพชรแก้ว⁴ ได้ศึกษา วรรณกรรมหนังสือสมัยเก่า วรรณกรรมหนังสือสมัยใหม่ ความเปลี่ยนแปลงบางประการของวรรณกรรมหนังสือ ลักษณะของบทอัศจรรย์ การใช้สัญลักษณ์ในบทอัศจรรย์ บทอัศจรรย์ในแง่มุมทฤษฎี สภาพสังคมที่ปรากฏ และได้ยกตัวอย่าง วรรณกรรมหนังสือสมัยเก่าไว้ 1 เรื่อง บทปราชญ์บาท 6 บท บทเกี่ยวจ้อ 2 บท บทตั้งเมือง 9 บท บทอัศจรรย์ 20 บท

เกษม ขนาบแก้ว⁵ ได้ศึกษาวรรณกรรมหนังสือของพ่อวง บุษรารัตน์ ด้านรูปแบบและกลวิธีใช้คำประพันธ์ องค์ประกอบด้านเนื้อหา และวัฒนธรรมการใช้ภาษา พบว่ามีการใช้รูปแบบคำประพันธ์ 7 ชนิด คือ กลอนกลบทกบเดินต่อหยอย กลอนกลบทสะบัดสะบั้ง กลอนหก กลอนสี่

¹สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. หนังสือ . 2522. หน้า 1-139.

²เฉลียว เรื่องเลข. บทหนังสือดีเด่นในอดีต. 2524. หน้า 1-139.

³ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลาวิทยาลัยครูสงขลา. รายงานการสัมมนาหนังสือ 14 จังหวัดภาคใต้ครั้งที่ 1. 2528. หน้า 1-217.

⁴ชวน เพชรแก้ว. วรรณกรรมหนังสือ. 2529. หน้า 1-165.

⁵เกษม ขนาบแก้ว. วิเคราะห์วรรณกรรมหนังสือของพ่อวง บุษรารัตน์. 2532. หน้า 157-538.

กลอนสามห้า กลอนลอคโหม่ง กลอนแปด รูปแบบคำประพันธ์แต่ละชนิดมีลักษณะที่เหมาะสมกับเนื้อหา องค์ประกอบด้านเนื้อหา มีลักษณะที่เหมาะสมทั้งด้านแนวคิดโครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา จาก ด้านวัฒนธรรมการใช้ภาษา มีการใช้คำที่น่าสนใจ การใช้คำในโอกาสต่าง ๆ การใช้สำนวนที่น่าสนใจ

เกษม ขนาบแก้ว¹ ได้ศึกษากลวิธีสร้างบทตลกหนึ่งตะลุมจากเอกสารวรรณกรรมหนึ่งตะลุม 12 เล่ม และบทหนึ่งตะลุม 28 เรื่อง พบกลวิธีสร้างบทตลก 25 วิธี คือ หักมุม ใช้ภาษาผิด ใช้คำพวน ใช้คำ 2 แง่ 2 มุม ฟังไม่ได้ศัพท์จับมากระเดียด คุยโวโอ้อวด ติความประสพการณ์ผิด ล้อเลียนบุคคลและสังคม พุคตอคเลือกเล่นลิ้น ฉลาดแกมโกง เปรียบเทียบข่มทับ ล้อคนไทยมุสลิมที่ทำผิดบทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม ล้อชานไว้สารูป ให้ผู้อ่านคิดถึงสิ่งที่ปกปิดที่คนสนใจอยู่แล้ว แก้วตัวไปแบบน้ำขุ่น ๆ เหน็บแนมประชดประชัน กินปุ้นร้อนท้อง ฉลาดแกมโง่ ล้อคนตะกละเห็นแก่กิน ล้อคนจีนที่พูดภาษาไทยไม่ชัด เล่นคำเล่นภาษา ใช้ตรรกวิทยา หนามบ่งหนาม เกลือจิ้มเกลือ เล่าเรื่องเกินจริงเกินเชื่อ ใช้วิธีประสมประสาน

พงศ์พันธุ์ ทินนิมิตร² ได้วิเคราะห์วรรณกรรมหนึ่งตะลุมของหนังกั้น ทองหล่อ ในด้านองค์ประกอบของวรรณกรรม กลวิธีถ่ายทอดวรรณกรรม และสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏ ผลการศึกษาวิเคราะห์สรุปได้ว่า วรรณกรรมหนึ่งตะลุมจะมีโครงเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ เนื้อเรื่องกล่าวถึงการออกไปเรียนวิชาและผจญภัยของเจ้าชายและตอนหลังได้กลับไปครองเมืองหรือออกบวช ตัวละครมีหลากหลายและมีทั้งฝ่ายธรรมะและอธรรม บทสนทนาที่ใช้จะบ่งบอกฐานะและนิสัยของตัวละคร ฉากส่วนใหญ่เป็นฉากจินตนาการที่สร้างแบบเหนือจริงและอุดมคติ แนวคิดส่วนใหญ่เป็นแนวคิดในพระพุทธศาสนา โดยเน้นแนวคิดเรื่องกรรมและธรรมะชนะอธรรม ด้านกลวิธีถ่ายทอดวรรณกรรม มีการดำเนินเรื่องหลายแบบปะปนกันกลอนใช้กลอนสุภาพเป็นพื้น มีการกำหนดท่วงทำนองและลีลากลอนได้เหมาะสมงดงาม มีการใช้ภาษาทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีการใช้คำสำนวน มีกลวิธีสร้างมุขตลกที่เหมาะสมหลายวิธี สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏมีทั้งคติ ความเชื่อ ค่านิยม สภาพความเป็นอยู่ชนบประเพณี การเมืองและการปกครอง

¹เกษม ขนาบแก้ว. กลวิธีสร้างบทตลกหนึ่งตะลุม: ศึกษาจากวรรณกรรม. 2534 หน้า 1-241.

²พงศ์พันธุ์ ทินนิมิตร. ชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนึ่งตะลุมของหนังกั้น ทองหล่อ. 2534. หน้า 1-449.

บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ¹ ได้ศึกษาสารัตถะจากบทตลกและกลวิธีสร้างบทตลกของ นายหนังตะลุง 10 คณะ จำนวน 10 เรื่อง พบว่าสารัตถะที่ปรากฏ ได้แก่ สารัตถะที่เกี่ยวกับปัจเจกชน สารัตถะที่เกี่ยวกับครอบครัว และสารัตถะที่เกี่ยวกับสังคม ส่วนกลวิธีสร้างบทตลก ได้แก่ การผูกเรื่องที่ไร้เหตุผลกลับเป็นตรงข้าม ผูกเรื่องให้สับสนและอื่น ๆ การใช้ศิลปะทางภาษา การล้อเลียนเสียดสีประชดประชัน และการใช้ภูมิหลังและบุคลิกของตัวละคร

เกษม ขนาบแก้ว² ได้ศึกษา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงจากเอกสารวรรณกรรมหนังตะลุง 10 เล่ม และบทหนังตะลุง 49 เรื่อง พบหลักธรรมในพระพุทธศาสนา 18 ประการ คือ พระรัตนตรัย ไตรสิกขา นิพพาน ชันติโสรัจจะ หิริโอตตัปปะ กรรม อปมาทะ สังขะ ความกตัญญูกตเวที เบญจศีล อกุศลมูล โลกธรรม สังคหวัตถุ ฌราวาสธรรม พรหมวิหาร ไตรลักษณ์ ปฏิจสงมุปบาท อริยสัจ

สมภาส พงนปริษา³ ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมหนังตะลุงของหนังประทีน บัวทอง ในด้านองค์ประกอบของวรรณกรรม กลวิธีถ่ายทอดวรรณกรรมและสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม พบว่าวรรณกรรมหนังตะลุงจะมีโครงเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ เนื้อเรื่องจะกล่าวถึงการไปเรียนวิชาและเผชิญอุปสรรคของตัวเอง ตอนหลังได้กลับไปครองเมือง หรือออกบวช ตัวละครมีหลากหลายและมีทั้งมนุษย์ อมนุษย์ และมีทั้งฝ่ายธรรมะและอธรรม บทสนทนาจะเหมาะสมกับสภาพของตัวละคร จากส่วนใหญ่จะเป็นฉากในเมืองและชนบท ด้านแนวคิดจะเน้นกฎแห่งกรรมและธรรมะชนะอธรรม ด้านกลวิธีถ่ายทอดวรรณกรรมมีการดำเนินเรื่องหลายแบบผสมกัน กลอนใช้กลอนสุภาพเป็นส่วนมาก มีการกำหนดท่วงทำนองและลีลากลอนที่ไพเราะงดงาม มีการใช้ภาษาทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีการใช้คำสำนวนที่เหมาะสม มีกลวิธีสร้างมุขตลกแบบขยลหลายวิธี สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏมีทั้งค่านิยม สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อ การเมืองและการปกครอง

¹บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ. ตลกหนังตะลุง:วิเคราะห์จากเรื่องหนังตะลุงที่ผ่านรอบคัดเลือกในการประกวดทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 10 หาดใหญ่ พ.ศ. 2530. 2535. หน้า 1-57.

²เกษม ขนาบแก้ว. หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุง. 2536. หน้า 1-135.

³สมภาส พงนปริษา. ชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนังตะลุงของหนังประทีน บัวทอง. 2537. หน้า 1-254.

โสกา สมเขาใหญ่¹ ได้ศึกษาวรรณกรรมหนังสือของหนังสือ ธรรมเนียม จำนวน 26 เรื่อง ในด้านเนื้อหา รูปแบบและศิลปะการประพันธ์ และภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม ผลการศึกษาสรุปได้ว่าวรรณกรรมหนังสือของหนังสือ ธรรมเนียม มีองค์ประกอบด้านเนื้อหา เช่นเดียวกับนวนิยาย คือมีโครงเรื่องหลักและโครงเรื่องรอง มีแนวคิดที่ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา มีตัวละครที่หลากหลาย ตัวละครที่เด่นคือ ตัวตลก มีฉากและบรรยากาศที่หลากหลายและเหมาะสม มีบทสนทนาที่บ่งบอกลักษณะนิสัยของตัวละครและที่ช่วยให้เรื่องดำเนินไป ซึ่งมีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ด้านรูปแบบและศิลปะการประพันธ์ส่วนใหญ่จะใช้กลอนแปด นอกจากนี้ยังมีกลอนพิเศษอื่นประกอบบ้าง เช่น กลอนสามห้า กลอนกลบท มีการใช้คำที่ก่อให้เกิดอรรถกถาทางเสียงและความหมาย และมีการใช้โวหารหลายประเภท ที่เด่นคือ อุปมาและอุปมาพจน์ ด้านภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ปรากฏได้แก่ ความเชื่อในหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ค่านิยมด้านต่าง ๆ การเมืองการปกครอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแบบราชาธิปไตย อาชีพประเพณี และการละเล่นพื้นบ้าน

เกษม ขนานแก้ว² ได้รวบรวมบทประพันธ์หน้าบทหนังสือจากสารคดี ถอดแบบบันทึกเสียงและเอกสารฉบับลายมือเขียน ได้บทประพันธ์หน้าบทหนังสือ จำนวน 55 บทและได้วิเคราะห์ความสำคัญและคุณค่าของบทประพันธ์หน้าบทไว้ 5 ประการ คือ เป็นบทที่เป็นตัวแทนและตัววัดนาขหนังสือ เป็นบทที่สืบต่อและผสมผสาน เป็นบทที่บันทึกความเป็นมาของหนังสือและสังคม เป็นบทที่บันทึกความเชื่อของนาขหนังสือและสังคม และเป็นบทหนังสือที่ไพเราะและดีงาม

เกษม ขนานแก้ว³ ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวกับหนังสือ โดยจำแนกภูมิปัญญาเป็น 3 ด้าน คือ ด้านภาษา ด้านการสอนและด้านอื่น ๆ พบว่าด้านภาษาปรากฏภูมิปัญญาทั้งด้านการใช้คำ คือ การเล่นคำเล่นสัมผัส การเล่นคำพวน การเลือกสรรคำ การใช้สำนวน คือ การใช้อุปมา การใช้อุปมาพจน์ การใช้อุปมาพจน์ ด้านการสอนมีทั้งกลวิธีสอน คือ การสอนโดยตรง การสอนโดยอ้อมของเก่า การสอนโดยนำเอาวิสัยหรือธรรมคาโลกมาอ้าง และสิ่งที่สอน คือ ปรัชญาชีวิต วิสัยและธรรมคาโลก คุณธรรมและจริยธรรม และความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของตน

¹โสกา สมเขาใหญ่. ชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนังสือของหนังสือ ธรรมเนียม. 2538. หน้า 1-260.

²เกษม ขนานแก้ว. บทประพันธ์หน้าบทหนังสือ. 2538. หน้า 1-183.

³เกษม ขนานแก้ว. ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวกับ. 2538. หน้า 1-120.

ภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ มีทั้งภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ซึ่งมีทั้งความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและความเชื่อในหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาด้านการสร้างอารมณ์ขัน ซึ่งใช้กลวิธีใช้คำ 2 แง่ 2 มุม และภูมิปัญญาด้านการเชื่อมความ ซึ่งมีทั้งการเชื่อมความโดยยกวิสัยหรือธรรมคาโลกมาอ้างแล้วสรุปสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นหรือไม่เป็นเช่นนั้น และการเชื่อมความโดยการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะร่วมกันแล้วสรุปว่าแตกต่างกัน

เกษม ขนาบแก้ว¹ ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุง โดยศึกษาจากวรรณกรรมหนังตะลุงจำนวน 90 เรื่อง พบภูมิปัญญาชาวบ้านแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา 8 ด้าน คือ ด้านภาษา ได้แก่ การใช้คำและสำนวนที่เหมาะสม ด้านการประพันธ์ ได้แก่ การเลือกใช้รูปแบบคำประพันธ์ การเลือกใช้คำที่มีเสียงกล่าจังหวะที่เหมาะสม การใช้การบรรยายและพรรณนาที่กระชับและบ่งบอกนัยการ ด้านการสอน ได้แก่ การใช้กลวิธีสอนและเนื้อหาที่เหมาะสม ด้านการสร้างอารมณ์ขัน ได้แก่ กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันแบบต่างๆ ด้านการตัดต่อเรื่อง ได้แก่ กลวิธีการตัดต่อเรื่องที่เหมาะสม ด้านการใช้สัญลักษณ์ ได้แก่ การเลือกใช้สัญลักษณ์ที่หลากหลาย ด้านการประยุกต์ ได้แก่ การประยุกต์การละเล่นพื้นบ้านภาคใต้ การเล่นลำตัด และการขับร้องเพลงลูกทุ่ง

เกษม ขนาบแก้ว² ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต โดยศึกษาจากวรรณกรรมหนังตะลุง 57 เรื่อง พบภูมิปัญญา 6 ด้านคือ ภูมิปัญญา ด้านการใช้ภาษา ได้แก่ การเลือกใช้คำและการเลือกใช้สำนวนที่หลากหลายและเหมาะสม ภูมิปัญญาด้านการประพันธ์ ได้แก่ การเลือกใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่หลากหลายเหมาะสม การสร้างฉากที่หลากหลายเหมาะสม การสร้างบทสนทนาที่หลากหลายเหมาะสม ภูมิปัญญา ด้านการสอน ได้แก่ การใช้กลวิธีการสอนและสิ่งที่สอนที่หลากหลายและเหมาะสม ภูมิปัญญา ด้านการสร้างบทตลก ได้แก่ กลวิธีการสร้างอารมณ์ตลกและการสร้างบทตลกที่หลากหลายและเหมาะสม ภูมิปัญญาด้านการบันทึก ได้แก่ การบันทึกความเชื่อ การบันทึกเหตุการณ์ การบันทึกประวัติความเป็นมา การบันทึกสภาพชีวิตและสังคม การบันทึกวัฒนธรรม ภูมิปัญญา

¹ เกษม ขนาบแก้ว. ภูมิปัญญาชาวบ้านแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุง. 2540. หน้า 1-283

² เกษม ขนาบแก้ว. การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมหนังตะลุงของหนังฉิ้น อรมุต. 2542. หน้า 1-253

ด้านอื่นๆ ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการตัดและต่อเรื่องที่เหมาะสม ภูมิปัญญาด้านการใช้สัญลักษณ์ที่หลากหลายและเหมาะสม ภูมิปัญญาด้านการประยุกต์ที่หลากหลายและเหมาะสม

4. เอกสารที่เกี่ยวกับการศึกษาประวัติและผลงานวรรณกรรมของนายฉิว ทิพย์วาริ

เกษม ขนาบแก้ว¹ รวบรวมประวัติและผลงานวรรณกรรมบางส่วนของ นายฉิว ทิพย์วาริ ตีพิมพ์ในจุลสารของภาควิชาภาษาไทย คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสงขลา พงศ. 2536

เกษม ขนาบแก้ว² รวบรวมประวัติและผลงานวรรณกรรมบางบทของ นายฉิว ทิพย์วาริ ตีพิมพ์ในจุลสารของภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา พ.ศ. 2538

เกษม ขนาบแก้ว³ รวบรวมประวัติและผลงาน (บทปราชัยหน้าบท) ของ นายฉิว ทิพย์วาริ ตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกเนื่องในงานมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ ครั้งที่ 10 พ.ศ. 2538

เกษม ขนาบแก้ว⁴ รวบรวมบทเกี่ยวจบบางบทของนายฉิว ทิพย์วาริ ตีพิมพ์ใน ภาคผนวกในรายงานการวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวจบหน้าตະລຸງ พ.ศ. 2538

สนิท บุญฤทธิ์⁵ รวบรวมประวัติและผลงานนิราศของนายฉิว ทิพย์วาริ จำนวน 3 เรื่อง คือ นิราศนางเรียม นิราศเกาะยอ และนิราศเกาะใหญ่ ตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกเนื่องในงาน วัฒนธรรมสัมพันธ์'41 ของสถาบันราชภัฏสงขลา พ.ศ. 2541

¹เกษม ขนาบแก้ว. "ประวัติและผลงานของนายฉิว ทิพย์วาริ" ใน จุลสารภาควิชาภาษาไทยอันดับ 1 : ประวัติและผลงานของนายฉิว ทิพย์วาริ กวีชาวบ้านจังหวัดสงขลา. 2536. หน้า 1-10

²เกษม ขนาบแก้ว. "ประวัติและผลงานของนายฉิว ทิพย์วาริ" ใน จุลสารภาควิชาภาษาไทยอันดับ 2 : ประวัติและผลงานของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสงขลา. 2538. หน้า 1-23

³เกษม ขนาบแก้ว. บทปราชัยหน้าบทหน้าตະລຸງ. 2538. หน้า 128-170

⁴เกษม ขนาบแก้ว. ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในบทเกี่ยวจบหน้าตະລຸງ. 2538. หน้า 1-120

⁵สนิท บุญฤทธิ์. "ฉิว ทิพย์วาริ นักกลอนชาวบ้านแห่งทุ่งกระเสสสินธุ์" ใน รวมนิราศของฉิว ทิพย์วาริ นักกลอนชาวบ้านแห่งทุ่งกระเสสสินธุ์. 2541. หน้า 1-34